

Аббасова Д.Л.,

аспірантка кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Тітко І.А.

д.ю.н., проф. завідувач кафедри кримінального права та
кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава
Місто Харків

ВИКОРИСТАННЯ НЕНОРМАТИВНОЇ (ОБРАЗЛИВОЇ) ЛЕКСИКИ У ТЕКСТАХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ: ЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Питання допустимості використання нецензурної лексики у текстах кримінальних процесуальних документів хоч і не врегульовано КПК України, проте актуалізується у вітчизняній судовій практиці. Дослідження останньої дозволяє констатувати непоодинокі випадки застосування відповідних висловлювань учасниками кримінального провадження: 1) заявниками (потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим, засудженим або їх захисниками / представниками) при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування або прокурора під час досудового розслідування; заявленні клопотань у ході судового розгляду; поданні апеляційних чи касаційних скарг на судові рішення [1, 2, 3, 4]. 2) органами досудового розслідування, прокурором при здійсненні фіксації кримінального провадження шляхом дослівного відтворення у протоколі слідчої дії відомостей, отриманих у ході допиту або використанні у повідомленні про підозру чи то в обвинувальному акті словесних конструкцій, що містять образливі висловлювання способом цитування [5]. 3) судом у тексті судового рішення шляхом посилення на матеріали досудового розслідування, надані стороною кримінального провадження, у яких наявні такі висловлювання

або на відповідні заяви чи клопотання сторони захисту [6]. При цьому процесуальні наслідки застосування нецензурної лексики у кожному з вищеперелічених випадків є різними.

1. Використання образливих висловлювань, які виходять за межі нормальної, коректної та легітимної критики розглядається у судовій практиці як зловживання правом на подання заяви, скарги і свідчить про очевидну неповагу до честі, гідності прокурорів та суддів і суперечить основним засадам та принципам кримінального процесуального судочинства та його завданню. Таким чином, нецензурна лексика, образливі та лайливі слова чи символи не можуть використовуватися в текстах кримінальних процесуальних документів, а відповідні заяви чи скарги повертаються заявнику або залишаються без розгляду [1, 2, 3, 4].

Однак КПК України не визначає зловживання правом як підставу для повернення скарги або відмови у відкритті провадження (прикладом слугують: ч. 2 ст. 304 КПК України, ст. 399 КПК України, ст. 429 КПК України). Разом з цим, категорії «нецензурна лексика», «образливі та лайливі слова» є оціночними поняттями і встановлюються судом. Це може викликати питання щодо меж дискреційних повноважень судового органу та потенційних ризиків обмеження права особи на справедливий суд у частині доступу до правосуддя.

Всупереч цьому, суди обгрунтовують такий спосіб процесуального реагування, виходячи із аналогії права (ч. 6 ст. 9 КПК України) [1, 2, 3, 4], яка дозволяє застосування загальних засад кримінального провадження у подібних випадках (мова йде про ст. 11 КПК України, якою регламентовано, що під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної людини), а також необхідністю застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹ і практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

У свою чергу ЄСПЛ стоїть на позиції необхідності відмежування оціночних суджень, які виражають емоційне ставлення заявника від образливої та провокаційної лексики. Так, у п. 117 рішення ЄСПЛ у справі «Aleksanyan v. Russia»

¹ Відповідно до ст. 35 ЄКПЛ суд оголошує неприйнятною та відхиляє заяву, яка є несумісною з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необгрунтована або є зловживанням правом на подання заяви.

(заява № 46468/06) Суд зазначив, що постійне використання заявником образливих або провокаційних висловлювань може розглядатися як зловживання правом на заяву у значенні пункту 3 статті 35 ЄКПЛ. При цьому заява відхиляється як образлива, лише якщо вона свідомо ґрунтується на неправдивих фактах (п. 116). У той час як оціночні судження не визнаються Судом як «неправдиві», а лише підкреслюють емоційність заявника (п. 118) [7].

Отже, загалом судова практика визнає недопустимим використання нецензурної лексики у текстах кримінальних процесуальних документів.

2. Застосування стороною обвинувачення нецензурної лексики у наданих до суду процесуальних документах, аналогічно попередньому випадку, кваліфіковано як зловживання правом, що стало наслідком відмови у затвердженні угоди про визнання винуватості [5]. Однак під час апеляційного перегляду, вищевказане судове рішення було скасовано з мотивів необхідності повного викладу у кримінальному процесуальному документі фактичних обставин кримінального правопорушення, без дозвільного скорочення тексту матеріалів і без перекручування думок [8]. При цьому варто зазначити, що подібний підхід викликає етико-правову дилему, яку слід розглянути на прикладі застосування нецензурної лексики у судових рішеннях.

3. Питання дослідження під час судового розгляду матеріалів кримінального провадження, які містять нецензурну лексику з подальшим використанням подібних висловлювань у формі цитування у тексті судового рішення є спірним. З одного боку, подібний підхід суперечить загальним засадам кримінального провадження та виходить за межі морально-етичних категорій «честі» та «гідності», підриває авторитет судової влади в очах громадян та знижує рівень правової культури суспільства.

З іншого боку фіксування у судовому рішенні нецензурної лексики, яка була використана у наданих до суду документах, за умови, якщо це стосується фактичного викладу обставин справи, а не надання оцінки дій чи бездіяльності інших учасників кримінального процесу, сприяє повноті судового розгляду і як наслідок відповідає завданню кримінального провадження. До того ж, це дозволяє перевірити відповідність судового рішення принципу законності, у випадках

визнання скарги заявника неприйнятною та такою, що була подана із зловживанням правом на підставі використання нецензурних або образливих слів. У цьому контексті доволі слушною є думка О. А. Зайцева, який наголошує на необхідності відображення ненормативної лексики в кримінальних процесуальних документах, у зв'язку з чим на законодавчому рівні пропонує регламентувати спосіб її фіксації, серед яких виділяє наступні: 1) заміна слів ненормативної лексики на офіційне визначення цього слова з приміткою, що останнє мало місце в грубій формі; 2) заміна слів ненормативної лексики на номер слова у словнику ненормативної лексики або на посилання електронного ресурса; 3) пропуск слів ненормативної лексики і їх заміна на близькі за значенням слова літературної мови; 4) заміна окремих літер у слові на трикрапку; 5) фіксація в кримінально-процесуальних документах всіх слів ненормативної лексики з приміткою на те, що документ містить ненормативну лексику та ін [9, с. 242–243].

Таким чином, застосування нецензурної лексики у текстах кримінальних процесуальних документів шляхом цитування відповідних слів або словосполучень, речень є недопустимим та несумісним з позиції етики та моралі не тільки при наданні оцінки діям чи бездіяльності суб'єктів кримінального процесу, а й при викладенні фактичних обставин кримінального провадження. Однак з огляду на те, що потреба у відображенні нецензурної лексики у текстах кримінальних процесуальних документів об'єктивується завданням кримінального провадження щодо необхідності повного та всебічного судового розгляду, найбільш прийнятним способом фіксації останньої є заміна слів ненормативної лексики на офіційне визначення цього слова з приміткою, що останнє мало місце в грубій формі.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 22 липня 2021 р., судова справа № 264/6844/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728757> (дата звернення: 04.10.2021).

2. Постанова Верховного Суду від 24 березня 2021 р., судова справа № 937/1059/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95946421> (дата звернення: 04.10.2021).
3. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 01 вересня 2021 р., судова справа № 991/3638/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99313295> (дата звернення: 04.10.2021).
4. Ухвала Вищого Антикорупційного суду від 13 травня 2021 р., судова справа № 991/3183/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96856302> (дата звернення: 04.10.2021).
5. Ухвала Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 13 липня 2021 р., судова справа № 264/4526/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98288942> (дата звернення: 04.10.2021).
6. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 25 травня 2021 р., судова справа № 991/2310/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97251207> (дата звернення: 04.10.2021).
7. Case of Aleksanyan v. Russia (Applicatuon 46468/06): Judgment European Court of Human Rights, 05 June 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90390> (Last accessed: 04.10.2021).
8. Ухвала Донецького апеляційного суду від 28 вересня 2021 р., судова справа № 264/4526/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100055126> (дата звернення: 04.10.2021).
9. Зайцев А. А. К вопросу о возможности использования ненормативной лексики в обвинительном заключении. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2019. № 1 (45). С. 241–244.